

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/66-1>
УДК 338.45.01

Видобора В. В.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський національний економічний університет

Vydobora Volodymyr

PhD in Economics, Associate Professor,
Odessa National Economic University

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF INDUSTRIAL POLICY

У статті обґрунтовано необхідність застосовувати історично-логічний підхід до дослідження питань промислової політики, який дозволяє урахувати множинність історичних умов та проявів суспільних відносин та економічних законів, а також зрозуміти логіку їх становлення та зміни під впливом різних факторів господарювання. Відповідно до цього методу проаналізовано основні підходи до визначення сутності та ролі промислової політики у зростанні економіки, висвітлені в положеннях основних наукових економічних шкіл. Сформовано авторське розмінні промислової політики, яке базується на єдності впливу ринкового середовища, державного регулювання та інституційних впливів. Водночас, констатовано, що модель промислової політики, а також ролі держави та ринку в ній, залежить від існуючих інституційно-економічних умов.

Ключові слова: промислова політика, методи дослідження, економічне зростання, державне регулювання, інститути.

The article is devoted to the study of the problem of formation of scientific and methodological bases for the study of industrial policy. The purpose of the article is to form a scientific and methodological basis for the study of industrial policy, given the evolution of the paradigm of industrial policy in the leading currents of economic theory. To solve this scientific problem, general and specific methods of scientific research, such as: analysis, synthesis, deduction, induction, generalization, historical-logical approach and the method of convergence from the abstract to the concreted are used. The article substantiates the need to apply a historical and logical approach to the study of industrial policy, which allows taking into account the multiplicity of historical conditions and manifestations of social relations and economic laws, as well as understanding the logic of their formation and change under various factors. According to this method, the main approaches to determining the nature and role of industrial policy in economic growth, covered in the provisions of the main scientific schools of economics: historical, Keynesian, neo-classical and institutional. It is found that the researchers' approaches to understanding the basics of industrial policy demonstrate the inseparability of the unity of such institutions as public policy and the industrial market. Based on the analysis of existing paradigms for understanding the essence of industrial policy, the author's exchange of industrial policy as a complex of organizational, legal and financial-economic relations between public authorities and institutional industrial entities, regulated by laws and regulations and aimed at increasing competitiveness of industrial products, profitability of industrial enterprises and innovative development of industrial infrastructure at the national, regional and sectoral levels are formed. It is emphasized that the model of industrial policy, as well as the role of the state and the market in it, depends on the historical formation and existing institutional and economic conditions in the country.

Keywords: industrial policy, research methods, economic growth, state regulation, institutions.

Постановка проблеми. Промисловість у ХХІ ст. залишається одним із основних важелів економічного зростання. Досвід країн, які завдяки розвитку промислового сектору економіки змогли із колись відсталих держав перетворитися на країни з високим темпом зростання економіки, високим рівнем

технологічності та інноваційності національного виробництва, зайнявши передові позиції в глобальній економіці, підтверджує потребу в індустріалізації економіки. Універсальним механізмом формування конкурентоздатної збалансованої економіки як результату промислової активності є промислова політика,

адже саме вона визначає ті сфери економіки, які зможуть забезпечити стійке економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Промислова політика є об'єктом теоретичних та емпіричних досліджень низки зарубіжних та вітчизняних вчених. Дослідницький інтерес до проблематики формування та основних підходів до політики регулювання промислового розвитку проявляли: К. Андріанов [1], А. Бакунін [2], П. Біанчі [3], Дж. Без [4], К. Ворвік [5], В. Демент'єв [6], М. Зверяков [7], Е. Карр [8], Дж. М. Кейнс [9], Ф. Ліст [10], М. Новак [11], Я. Розенфельд [12], Т. Сімон [13], Дж. Федеріко [14], А. Худокормов [16] та ін. Водночас, поза детальною увагою науковців залишається питання аналізу науково-методологічного базису вивчення промислової політики.

Мета статті полягає у формуванні теоретичних засад дослідження промислової політики, зважаючи на еволюцію парадигми промислової політики в провідних течіях економічної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова проблема промислової політики належить до класичних, які пройшли значний еволюційний шлях і наділені солідним теоретичним багажем проблем економічної науки. Її коріння міститься в перших спробах осмислення ходу і результатів промислової революції кінця XVIII – початку XIX століть. Водночас, досі не сформовано єдиної думки щодо розуміння економічного змісту промислової політики. Загалом підходи до розгляду промислової політики мають як позитивістський, так й песимістичний характер. Наявні досить суперечливі погляди з цієї проблеми можуть бути систематизовані за п'ятьма основними групами:

– пов'язана з виділенням визначального впливу уряду в області проведення промислової політики на регулювання роботи ринків [15];

– промислова політика розглядається як інструмент створення умов для економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності [4];

– промислова політика розглядається з позиції її визначального впливу на розвиток секторів з високою доданою вартістю [3; 11];

– промислова політика розуміється як обґрунтована необхідність поєднання підтримки розвитку нових виробництв з одночасною модернізацією традиційних [7; 16];

– промислова політика розглядається як політика, пов'язана з цілеспрямованою зміною структури економіки [12] і впливом на цей процес держави.

Таку різноманітність підходів до розуміння змісту та значення промислової політики необхідно враховувати при дослідженні основ формування та застосування промислової політики, адже всі парадигмальні теоретичні концепції створювалися, зважаючи на конкретні історичні умови економічної дійсності, яка визначає господарські відносини в межах певного суспільства.

Зважаючи на це, у ході дослідження промислової політики варто застосовувати історично-логічний метод аналізу, який дозволяє врахувати множинність історичних умов та проявів суспільних відносин та економічних законів, а також зрозуміти логіку їх становлення та зміни під впливом різних фактів господарювання. Не припустимим вважаємо «сліпу» імплементацію існуючих моделей промислової політики, яка була успішно реалізованою в певних країнах, адже це не матиме довготривалого результату, призведе до колосальних структурних перекосів економіки та посилить зростання економічної кризи. Це, насамперед, пов'язано із тим, що наявні в країні суспільно-економічні, правові, інституційні умови в різних економічних системах відрізняються, а детермінанти зростання ефективні в одній системі не корелюватимуть зі зростанням в іншій.

В цьому контексті слушно зазначає М. І. Зверяков [7, с. 15], наголошуючи на тому, що «розробка національної промислової політики повинна, з одного боку, спиратися на багатий історичний досвід високорозвинутих країн, а з іншого – виходити з власного минулого і сучасного соціально-економічного і політичного розвитку країни».

Тому формування принципів та засад промислової політики як джерела економічного ривка країни вважаємо можливим після розгляду питання промислової політики методом сходження від абстрактного до конкретного в теоретичному аналізі та дослідженні прикладу економічного зростання завдяки вдалій промисловій політиці за історико-логічним підходом.

Відповідно, проаналізуємо еволюцію теоретичних парадигм промислової політики, визначимо її сутність, а також особливості формування та реалізації на досвіді різних країн.

У рамках різних економічних шкіл (зокрема, історичної, кейнсіанської, неокласичної та інституціональної) склалися різні, та інколи і протилежні, погляди на роль держави в здійсненні промислової політики. Основні засади розуміння промислової політики на початку XIX ст. заклав німецький вчений Ф. Ліст

[10, с. 39]. Він своєю доктриною сформував ґрунт для протекціоністського розуміння значення промислової політики в національній економіці, адже вважав, що нерозвиненість промислової політики є загрозою існування національної економіки, а відтак – держави. В умовах тогочасного розвитку індустріалізації вчений наголошував на необхідності системного розвитку промислової політики одночасно із необхідністю розвитку кооперації, що було характерною тенденцією у наукових дослідженнях європейських вчених з подальшим розвитком даного наукового напрямку.

Проте окремі аспекти промислової політики та ролі держави у регулюванні економічних процесів були відображені у теоретичних доктринах основних шкіл політекономії. Класик А. Сміт та інші «філософські радикали», відстоювали ліберальні підходи та виступали за свободу торгівлі та скасування протекціоністських обмежень, заперечуючи необхідність державного втручання в макроекономічні відносини.

У довоєнний період досить своєрідне бачення місії промислової політики в економіці панувало у більшовицькій ідеології. Ґрунтовно досліджував установки промислової політики більшовицького режиму англійський історик Е. Х. Карр. Не заперечуючи, що марксистська економічна доктрина розглядала ринок і приватну власність як джерела нерівності і відчуження, які можна було знищити лише шляхом скасування приватної власності, Е. Х. Карр хоча і припускав, що «контроль над промисловістю мав би самим природним чином перейти в руки робітників, які діяли б від свого імені і в своїх же власних інтересах», але з цього робив висновок, що «широка націоналізація промисловості була, таким чином, частиною первісної більшовицької програми» [8, с. 448]. Проте така програма підкорювалася певним суспільно-історичним та політичними умовам.

Наприклад, А. В. Бакунін, розглядаючи це питання з позиції концепції радянського тоталітаризму, вважав, що кожна дія більшовиків після їх приходу до влади носила доктринальний характер, обумовлений фундаментальними ідеологічними константами [2, с. 39]. Основою даної парадигми було бачення радянських економістів-класиків, що відображало підкорення промислової політики не законам ринку, а потребам соціального забезпечення верств населення.

Приміром у міжвоєнний період Я. С. Розенфельд [13] вважав, що промислова політика має будуватися з урахуванням основного економічного закону соціалізму, що передбачає

пропорційний розвиток всіх галузей економіки для підвищення матеріального добробуту радянських людей.

Ґлибинне розуміння інструментів промислової політики з точки зору їхнього впливу на економічне зростання було здійснено Дж. М. Кейнсом. У «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.) [9, с. 47] обґрунтовано необхідність державного втручання в економіку і вибір основних інструментів її регулювання з метою виходу із кризи, подолання високих темпів безробіття та стимулювання економічного росту. Він показав, що економічне зростання залежить від структури суспільного продукту, що рівновага може бути досягнута і при неповній зайнятості і що корисно досліджувати типові явища, які складаються з масових прагнень та дій учасників економічних процесів. Дж. М. Кейнс прийшов до висновку, що капіталістичну економіку необхідно регулювати. Відповідно до цієї концепції як запобіжний антикризовий захід є здійснення активної державної бюджетної та кредитної політики, використання заощаджень населення для інвестицій у виробництво та стимулювання зайнятості.

Так, у після воєнний період (50–60-ті роки ХХ ст.) саме кейнсіанські ідеї, засновані на вірі у спроможність урядів здійснювати ефективні втручання, поліпшити владні спроможності у сфері промислової політики стали основою стимулювання економічного зростання як для високорозвинених країн, так і для країн, що розвивалися. Проте ідеї інтенсивної індустріалізації під стимулом держави мали лише короткостроковий ефект, та починаючи з 70-их років вимагали перегляду.

Тому виникли нові кейнсіанські концепції, що під розвитком розуміли прогресивні структурні зміни в національних економіках, що виникають внаслідок техніко-економічних перетворень (саме вони, як передбачається, повинні забезпечувати стає економічне зростання), стимульованих інвестиціями. Так, некейнсіанці вважали, що для модернізації економіки необхідними є значні вкладення капіталу, результатом яких може стати економічне зростання. У рамках цієї теоретичної концепції визначальна роль змін відводилася державі, яка мала орієнтувати економічний розвиток у напрямі прогресивних структурних змін. Зростання інвестицій у пріоритетні галузі економіки повинне відбуватися шляхом збільшення норми заощаджень і трансформації їх в інвестиції [17, с. 451–459].

Період після Другої світової війни визначився розвитком нових теорій в сфері

промислової політики, зокрема неокласична. Для неокласичної школи, що сформувалася наприкінці XIX століття, питання про роль держави в економіці та можливості реалізації промислової політики вирішувалося у контексті збереження максимальної ринкової свободи. Неокласики основним регулятором всіх економічних пропорцій розглядали ринок і дотримувалися погляду на недоцільність втручання держави в ринкову економіку, оскільки вона функціонує на основі природних законів розвитку. Концепції неокласиків акцентують увагу на проблемі раціональності використання наявних ресурсів та провідної ролі підприємців в організації виробництва [1, с. 32].

Загалом для неокласичної школи характерне заперечення доцільності державного регулювання структурних пропорцій в економіці, оскільки саме ринок за рахунок цінового механізму та конкуренції найкраще визначає потребу у виробництві, споживанні та використанні факторів виробництва. Визначальною ідеєю промислової політики в неокласичній школі було невтручання держави в ринкову економіку, конкурентоспроможність якої визначалася насамперед раціональним розподілом і використанням наявних виробничих ресурсів, їхньою мобільністю та можливістю ефективного застосування за рахунок впровадження досягнень НТП.

В інституційній теорії, на відміну від неокласичної, акценти в обґрунтуванні промислової політики зміщені з пошуку оптимального розподілу обмежених ресурсів на аналіз інститутів – правил з механізмами примусу до їх виконання [6, с. 27–28], які сприяють або перешкоджають успіху такої політики, і трансакційних витрат, що супроводжують взаємини економічних суб'єктів. Таке велике значення ролі правил в економічних процесах, впливає з вихідних передумов інституціональної теорії, за якими економічні суб'єкти, які «... здатні лише до приблизної та обмеженої раціональності» [14, с. 156], а їх дії визначають інститути, які обмежують, структурують і стимулюють індивідуальну поведінку. Тому підстави державного втручання виникають тоді, як у цілях промислової політики потрібно поліпшити діючі або адаптувати нові інститути, знижуючи цим трансакційні витрати.

Водночас, до інституційних підстав промислової політики можна віднести аргументи на користь формування спеціальних правил у сферах промислових інновацій, галузевої диверсифікації та глобальних ланцюгів формування вартості. Характеризуючи інституційні засади промислової політики в цілому,

важливо відзначити, що роль держави полягає у створенні та розвитку інститутів, які б сприяли формуванню умов для модернізації національної економіки та максимального поширення інновацій.

Відповідно, в рамках інституціональної теорії було запропоновано ідеї створення «полосів зростання» і підтримки галузей – «локомотивів розвитку», які базувалися на визначенні провідної галузі економіки, яка має потужний потенціал зростання і великий мультиплікативний ефект. Імпульси розвитку провідної галузі стимулюють розвиток технологічно зв'язаних галузей, утворюючи «полоси зростання», що виступають способом передання мультиплікативного ефекту провідної галузі на всю національну економіку, даючи позитивний економічний ефект [7, с. 9].

Зважаючи на аналіз різних поглядів на промислову політику в рамках основних економічних шкіл, можемо вести мову про наявність її різних типів та різних способів регулювання промисловості. Таким чином, у багатьох дослідженнях висловлюється скептицизм щодо ефективності проведення промислової політики, підкреслюються її негативні наслідки, пов'язані з деформацією структурних пропорцій та низькою ефективністю державних інвестицій. З іншого боку, поширена й протилежна точка зору, прибічниками якої вказують на значну користь промислової політики та можливості прискорення розвитку економіки за рахунок використання різних механізмів підтримки та стимулювання зростання [1, с. 22].

Слід констатувати, що підходи дослідників до розуміння основ промислової політики демонструють нерозривність єдності таких інститутів, як державна політика і промисловий ринок. При цьому збалансоване поєднання останніх є оптимальною моделлю реалізації промислової політики.

Зважаючи на це, можемо сформулювати авторське розмінні промислової політики, під якою розуміється комплекс організаційно-правових та фінансово-економічних взаємовідносин між державними органами влади та інституційними промисловими суб'єктами, які урегульовуються законодавчими і підзаконними нормативно-правовими актами і спрямовані на підвищення конкурентоспроможності промислової продукції, рентабельності промислових підприємств та інноваційного розвитку промислової інфраструктури на загальнодержавному, регіональному і галузевому рівнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз теоретичних засад промислової політики дозволяє

стверджувати, що модель промислової політики, а також ролі держави та ринку в регулюванні макроекономічних процесів, має індивідуальний характер, адже залежить від сформованих у країні вихідних умов (наявних ресурсів, технологічного розвитку економіки, формальних та неформальних інститутів, правових норм, розвитку приватної власності, суспільна ідеологія, розвитку ринкових відносин, свідомості та відповідальності бізнесу та ін.), обраної траєкторії розвитку національної економіки. Водночас, переконані, що

дослідження досвіду економічного зростання країн з різними історичними та суспільно-економічними умовами дозволить сформулювати основні «уроки» для стимулювання економічного ривка країн з перехідною економікою, зокрема й України. Для цього, важливим завданням подальших наукових досліджень вбачаємо аналіз економічного росту країн ЄС, Азії та Латинської Америки, заснованого на базі ефективної промислової політики як орієнтиру для формування вітчизняної промислової політики.

Список використаних джерел:

1. Андрианов К. Н. и др. Промышленная политика в условиях новой индустриализации : монография / Под ред. Толкачева С. А. Москва : МАКС Пресс, 2015. 252 с.
2. Бакунин А. В. Советский тоталитаризм: генезис, эволюция, крушение. Екатеринбург, 1993. 110 с.
3. Bianchi P., Labory S. From «old» industrial policy to «new» industrial development policies // International Bianchi P., Labory S. handbook on industrial policy. Ed. by P. Bianchi and S. Labory. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2006, P. 3–27.
4. Beath J. UK Industrial Policy: Old Tunes on New Instruments? *Oxford Review of Economic Policy*. 2002. Vol. 18. № 2. P. 221–239.
5. Warwick K. Beyond Industrial Policy: Emerging Issues and New Trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, no. 2. OECD Publishing, 2013. 56 p.
6. Дементьев В. Что мы исследуем, когда исследуем институты? *Terra Economicus*. 2009. Т. 7. № 1. С. 13–30.
7. Зверяков М. І. Промислова політика і механізм її реалізації. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 3–18.
8. Карр Э. История Советской России: в 14 т. Москва, 1990. Кн. 1. Т. 2. 771 с.
9. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Санкт-Петербург. Москва : Гелиос Арв. 2015. 352 с.
10. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Москва : Европа, 2005. 382 с.
11. Nowak M., Highfield R. Super Cooperators: Altruism, Evolution, and Why We Need Each Other to Succeed. N. Y.: Free-Press. 2012. 352 p.
12. Rodrik D. Industrial Policy for the Twenty-First Century. Cambridge: Harvard University, 2004. 57 p.
13. Розенфельд Я. С. Промышленная политика СССР (1917–1925). Москва : Плановое хозяйство, 1926. 289 с.
14. Simon H. Altruism and economics. *The American Economic Review*. 1993. Vol. 83. № 2. P. 156–161.
15. Federico G. (Eds.), Foreman-Peck J. European Industrial Policy: Introduction. European industrial policy: The twentieth-century experience. N. Y.: Oxford University Press, 1999. P. 1–17.
16. Foreman-Peck J. Industrial policy in Europe in the 20th century. *EIB Papers*. 2006. Vol. 11. № 1. P. 36–62.
17. Худокормов А. Г. История экономических учений. Глава 21. § 2. Кейнсианские концепции “большого толчка”. Москва : Инфра-М, 1998. С. 451–459.
18. Видобора В. В. Еволюція теорій і парадигм промислової політики. *Економічний простір*. 2021. № 165. С. 7–12.
19. Видобора В. В. Наукові засади промислової політики: зарубіжний досвід. *Вісник КНУТД. Серія : Економічні науки*. 2020. № 4 (149). С. 17–26.

References:

1. Andrianov K. N., Tolkacheva S.A. (Ed.) et al. (2015). *Promyshlennaya politika v usloviyakh novoy industrializatsii* [Industrial policy in the context of new industrialization]. Moskva: MAKS Press. (in Russian)
2. Bakunin A.V. (1993). *Sovetskiy totalitarizm: genezis, evolyutsiya, krushenie* [Soviet totalitarianism: genesis, evolution, collapse]. Ekaterinburg. (in Russian)
3. Bianchi P., Labory S. (2006). *From «old» industrial policy to «new» industrial development policies*. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, pp. 3–27.
4. Beath J. (2002). UK Industrial Policy: Old Tunes on New Instruments? *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 18, no. 2, pp. 221–239.
5. Warwick K. (2013). Beyond Industrial Policy: Emerging Issues and New Trends. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, no. 2. OECD Publishing.
6. Dement'ev V. (2009). Chto my issleduem, kogda issleduem instituty? [What do we study when we study institutions?]. *Terra Economicus*, vol. 7, no. 1, pp. 13–30. (in Russian)

7. Zvieriakov M. I. (2016). Promyslova polityka i mekhanizm yii realizatsii [Industrial policy and mechanism of implementation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 3–18. (in Ukrainian)
8. Karr E. (1990). *Istoriya Sovetskoy Rossii* [History of Soviet Russia]. Book. 1, vol. 2. Moksva. (in Russian)
9. Keyns Dzh. M. (2015). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. Sankt-Peterburg. Moskva: Gelios Arv. (in Russian)
10. List F. (2005). *Natsional'naya sistema politicheskoy ekonomii* [National system of political economy]. Moskva: Evropa. (in Russian)
11. Nowak M., Highfield R. (2012). *Super Cooperators: Altruism, Evolution, and Why We Need Each Other to Succeed*. N. Y.: Free-Press.
12. Rodrik D. (2004). *Industrial Policy for the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University.
13. Rozenfel'd Ya.S. (1926). Promyshlennaya politika SSSR (1917–1925) [Industrial policy of the USSR (1917–1925)]. Moskva: Planovoe khozyaystvo. (in Russian)
14. Simon H. (1993). Altruism and economics. *The American Economic Review*, vol. 83, no. 2, pp. 156–161.
15. Federico G. (Ed.), Foreman-Peck J. (1999). *European Industrial Policy: Introduction. European industrial policy: The twentieth-century experience*. N.Y.: Oxford University Press, pp. 1–17.
16. Foreman-Peck J. (2006). Industrial policy in Europe in the 20th century. *EIB Papers*, vol. 11, no. 1, pp. 36–62.
17. Khudokormov A. G. (1998). *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought]. Ch. 21. § 2. Keynsianskie kontseptsii “bol'shogo tolchka”. Moskva: Infra-M. (in Russian)
18. Vydobora V. V. (2021). Evoliutsiia teorii i paradyhm promyslovoi polityky [Evolution of theories and paradigms of industrial policy]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 165, pp. 7–12. (in Ukrainian)
19. Vydobora V. V. (2020). Naukovi zasady promyslovoi polityky: zarubizhnyi dosvid [Scientific principles of industrial policy: foreign experience]. *Visnyk KNUTD. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 4 (149), pp.17–26. (in Ukrainian)